

Ігор ЗАХАРА

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІОСОФІЇ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ

Стаття присвячена розгляду історіософських проблем, які приналежні до таких вимірів: лінійність і циклічність історії, іманентність і трансцендентність історичних явищ, розвитку та прогресу. Мова йде також про історичний оптимізм і песимізм, роль особи та народних мас.

Ключові слова: *історіософія, історична свідомість, лінійність і циклічність історії.*

Постановка проблеми. Історіософія є одним із ключових напрямків філософського знання і має не тільки теоретичне значення, але і політико-ідеологічну спрямованість. Цей напрям особливо актуальний для незалежної України, народ якої не може не усвідомлювати свого майбутнього і не зважати на історію – вчительку життя. Поняття “історіософія” було введено в науковий обіг лише у ХІХ ст., однак пошуки смислу історії, розуміння її законів і принципів обговорювалися практично в усіх історико-філософських епохах. Українська історіософія сягає своїм корінням доби Київської Русі. Її дослідник В.С. Горський веде мову про дві пам’ятки цього періоду – “Повість врем’яних літ” і “Слово про Закон і Благодать” митрополита Іларіона, в яких виразні спроби давньоруських мислителів зрозуміти філософію історії [3, 138]. Історична наука, отже її філософія була предметом обговорення професорів Києво-Могилянської академії. Так, Феофан Прокопович, посилаючись на Цицерона, пише: “Історія – це свідок часів, світло істини, пам’ять минулого, вчителька життя, вісник старовини. . . Мета історії – приносити користь, але таку, очевидно, щоб ми з чужих

прикладів, як із власного досвіду знали, що слід робити і чого уникати... Треба розумно передбачати майбутнє у всіх подіях і оцінювати сучасне” [9.1, 337 – 338].

Історико-філософські погляди були притаманні М. Костома-рову, М. Драгоманову, І. Франкові, М. Грушевському. Окремі історіософські міркування можна зауважити у працях політичних філософів, зокрема в роботах В. Липинського, Д. Донцова, М. Шлемкевича.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поняття “історіософія” в Україні почалось порівняно недавно. У радянські часи вивчення проблем філософії історії було прерогативою зарубіжних учених і філософів української діаспори, зокрема М. Шлемкевича, О. Пріцака. У своїх працях вони висвітлювали загальні поняття історіософії, наголошували на тому, що філософія історії намагається встановити загальні правила історичного та суспільного розвитку. Наголошувалось на тому, що історіософія – це теорія історії, філософське розуміння історичного процесу. В незалежній Україні з’явилася низка робіт, присвячених проблемам філософії історії. Оригінальними у цьому плані є дослідження Л. Зашкільняка, К. Кислюка, В. Артюха. Ці вчені відзначають, зокрема, що за останні десятиліття поняття “історіософія” усталилось у вітчизняному історичному знанні і вважають, що завданням історіософії є дослідження субстанціонального минулого. Так, В. Артюх пише: “Філософія історії як складова філософії, що рефлектує над часовим виміром людського існування, найповніше на українському інтелектуальному ґрунті представлена різними варіантами історіософії, та набагато менше, рефлексіями над особливостями історичного пізнання” [1, 7]. Він має рацію в тому, що особливості історичного пізнання потребують подальшого дослідження. Вчений відзначає, власне, важливість теоретичності особливостей пізнання історіософських проблем. У своїй монографії харківський вчений К. Кислюк запропонував концепцію української історіософії як переважного способу історико-пізнавальної діяльності в Україні, у широкому культурологічному контексті визначив типологічні ознаки, основи формоутворення, етапи розвитку історіософії. Він довів, “що історіософія має виразну політико-ідеологічну спрямованість на усвідомлення майбутнього народу” [6, 11], тобто він ще раз

підкреслив практичність історіософії як історичної науки і ті проблеми, які потрібно досліджувати. Л. Зашкільняк, розробляючи методологію вивчення історії, проводить різницю між філософією історії, історіософією та історичною соціологією. Він, зокрема, зазначає: “Методологія історичного знання відрізняється від філософії історії – розумового конструювання гіпотетичної моделі змісту і способу розгортання людського буття, від історіософії – пошуку провідної ідеї розвитку певного суспільства, від історичної соціології, зосередженої на виявленні постійних і змінних елементів суспільних структур” [5, 7]. Але загалом він погоджується з існуванням тих проблем, які треба вивчати і вирішувати. Водночас багато історіософських проблем залишаються ще не вирішеними, зокрема питання, які є складові філософії історії, її виміри. Мова йде про ключові питання, які характеризують цю категорію.

Мета статті. Оскільки філософія історії постає як багатогранний, багатовекторний, плюралістичний стан осмислення поступу людства, багато історіософських проблем потребують подальшого вивчення і осмислення. У пропонованій статті ми маємо намір розглянути деякі проблеми розуміння філософії історії, а саме іманентність та трансцендентність історичних явищ, лінійність і циклічність розвитку історії, розвиток і прогрес історії, історичний оптимізм і песимізм в оцінках історичних подій, роль особи і народних мас в розвитку історії. І хоча ці проблеми якоюсь мірою вже були предметом обговорення в теорії історії, але вони, на нашу думку, потребують подальшого осмислення і обговорення.

Бажання побачити європейський континент єдиним сьогодні є мрією кожної країни. І вже перші кроки до цього зроблено. Багато країн намагаються вступити до європейського союзу, оскільки вбачають у ньому запоруку миру, стабільності і спокою, розвиток економіки і пов'язані з ним благополуччя і процвітання кожної країни. До них належить також і Україна, яка через різні об'єктивні і суб'єктивні обставини, що гальмують її просування до цього об'єднання, все ж прагне увійти у цей союз.

Європейська історія засвідчує, що єднання європейців уже відбувалось неодноразово. Власне, вже можемо сказати, що нинішнє об'єднання бачиться третім. Перше – було релігійним, воно заклало майже однакову модель для всіх націй латинського християнства і

зорієнтувало їхню історію в одному напрямку. Протестантизм разом з православ'ям став причиною роз'єднання європейських народів. Друге, культурне об'єднання, об'єднання еліт, було зруйноване демократичними і національними рухами, спричиненими Французькою революцією. Світові війни перервали економічне об'єднання, викликане ростом промисловості. Чи відбудеться третє об'єднання і чи не чекає його така ж доля, як два попередні? Чи можна змінити уявну закономірність такого плину історії, чи можна запобігти такому стану речей? На це питання могла б дати відповідь філософія історії та історична свідомість народів, які заселяють цей континент.

Багато праць історіософів присвячено питанням смислу історії. Маємо дуже цікаві роботи М. Бердяєва, К. Ясперса, Ф. Фукуями та ін... Звичайно, смисл історії існує. Він має і суб'єктивний, і об'єктивний характер. Висновок позитивістів про те, що історія не має смислу, є помилковим. Теза, що буде "кінець історії", також не може сприйматись беззастережно. Це поняття потребує уточнень і швидше за все є утопією, або, принаймні, мрією. Майбутнє Європи пов'язане передусім з повагою і взаєморозумінням між народами. Європейська історія виразно показала, що жодна європейська держава не спроможна довгий час панувати над іншими державами і що вони повинні мирно жити разом. Інтеграція європейських країн має здійснюватись через розвиток політичної демократії і соціальної рівності, розвиток справжньої демократії в усіх без винятку країнах. Плекання духовності, пов'язане із високою культурою, стане запорукою перспективи мирного, заможного європейського континенту.

Смисловий потенціал всесвітньої історії можна зрозуміти тоді, коли будуть враховані її метафізичні контури. В історії людства були здавалось би безвихідні катастрофи, зокрема, загибель крито-мікенської цивілізації, падіння Римської імперії, татаро-монгольська навала, загроза термоядерного знищення всієї планети, однак завжди знаходився вихід з "патової" ситуації, який можна назвати законом спасіння людства. О. Шпенглер вбачає у виживанні народів смисл історії. Інколи люди запитують, у чому полягає смисл життя, і дають собі відповідь, що смисл життя полягає в тому, щоб вижити і жити. Так само смисл історії полягає в тому, щоби життя людей, незважаючи на

непрості обставини, продовжувалось у новій, якісно кращій формі; без сумніву, розвиток і прогрес буде давати про себе знати. Науку, яка опікується всезагальними проблемами буття та особистості, названо “любов’ю до мудрості”, а науку, що вивчає цей процес у часі – історіософією. Найвищі цінності, які зберігаються у розвитку Історії, запереченню не підлягають. Історіософія – це наука, яка займається сенсом історії, її закономірностями, основними напрямками розвитку людства та історичним пізнанням. Прогрес – це передусім напрям розвитку від нижчого до вищого, поступовий рух вперед, до кращого. Власне кажучи, прогрес є рівномірним розвитком трьох складових: соціального, тобто процесу наближення суспільства до свободи і справедливості, матеріального, тобто процесу найповнішого задоволення матеріальних потреб, і наукового – процесу безперервного пізнання навколишнього світу, його освоєння як в макрокосмосі, так і в мікрокосмосі. З прогресом, як уже зазначалось, тісно пов’язаний розвиток. Його визначення оригінально подав український філософ Сергій Кримський. Він, зокрема, зазначив: “Розвиток – це насамперед внутрішньо детермінований процес якісного перетворення певних об’єктів (речей, станів, подій, явищ, ідеальних сутностей тощо) аж до виходу до іншого статусу їхнього існування (інобуття); процес, який характеризується кумулятивністю (здатністю збагачення за рахунок вбирання переробленого змісту попередніх фаз процесу), наростанням ступенів свободи та індивідуалізації його (процесу) елементів та розширенням диференціації самого предмету змін відповідно до його включення в найбільш універсальні зв’язки цілого (тотальності)” [7, 244]. Далі він зазначає, що розвиток завжди відбувається у наскрізних, фундаментальних структурах, цінностей, тем. У культурі, як матеріальній, так і духовній, наскрізною є триада Істина – Добро – Краса. У кожному епоху історія може виявляти різні змісти цих цінностей, але тематично вони не сходять з арили культурних процесів. Якщо ця ідеальна триада увійде у “плоть і кров” європейських націй, історія виконає своє призначення. Власне, тоді ми можемо сприйняти фукуямівську теорію про “кінець історії”. На жаль, до “кінця історії” потрібно ще дуже довго чекати і навряд, чи нинішнє покоління європейців доживе до “кінця історії”. Поки що у різних народів, що населяють

європейський континент, є різне розуміння Істини – Добра – Краси. Власне національний егоїзм поки що не дає цій тріаді можливості втілитися у життя.

Взагалі історіософія є важливою гуманітарною наукою, яка має не стільки теоретичне значення, скільки практичне значення. Ще ранні грецькі філософи вели мову про те, що історичні події мають повчальний характер. Піфагор, наприклад, твердив, що все, що діється у світі, повторюється через певні проміжки часу, але нічого нового не відбувається. Власне Піфагор засвоїв ідею циклічності, властиву всім давнім світоглядам. Метемпсихоз був для нього лише випадком “вічного повернення”. Такої ж думки дотримувався і Геракліт. У Біблії знаходимо також вираз “Те, що було, є те саме, що буде; те, що зробилось, є те саме, що зробиться. Нема нічого нового під сонцем” (Екл. 1. 9). Римський історик Тит Лівій писав: “У цьому і полягає корисність і кращий плід знайомства з подіями минулого, якщо бачиш всякого роду повчальні приклади у рамках величного цілого; тут і для себе, і для держави, ти знайдеш те, що слід наслідувати і чого уникати” [4, 142]. А Йосиф Флавій твердить, що найбільшої похвали заслуговує той історик, який розповідає про події свого часу, орієнтуючись на нащадків. Для історії важливою є істинність у філософії. Мішель Фуко вважає, що історія ідей розпочинається тоді, коли історизується філософська ідея правди. Правдива історія важлива для розуміння закономірностей розвитку і прогресу.

Серед деяких інтелектуалів поширене нехтування історичною наукою. Вони вважають, що жодної користі історія не має. Історія не є вчителькою життя і повертатися до минувшини немає потреби. Так, представники досить потужної філософської течії – позитивізму – твердили, що історія є нічим іншим як хронологічною послідовністю подій і жодного практичного значення не має, адже, на їхню думку, минуле вже не існує, а майбутнього ще немає, існує тільки теперішнє. Отже, слід рахуватися з сьогоднішньою реальністю. Позитивна оцінка історії, її закономірностей не має права на існування. Ті історики, які ведуть мову про розуміння закономірностей, страждають на суб’єктивізм, у кращому разі, вони є романтиками, а не реалістами. Карл Поппер вважає, що історія не має цілі, але ми можемо нав’язати їй свої цілі, і

хоча історія не має смислу, ми можемо надати їй смисл. Правда, з тим не погоджується багато філософів і теологів, які не раз писали про смисл історії, зокрема Микола Бердяєв і Карл Ясперс. Останній висунув концепцію всесвітньо-історичного процесу, що орієнтується на виявлення його єдності. Ця єдність трактується не як результат саморозгортання деякої тональності за строгою схемою, але як загальний підсумок смислових проблем людини. Світовий порядок пов'язується зі становленням комплексного підходу до загальних для всього світу проблем. Мова йде не про світову імперію, про єдність зусиль суверенних держав по вирішенню глобальних проблем. Ідея світового порядку не може здійснитись без наявності віри, що дарує силу, терпеливість, одухотвореність у творчості і діяльності – дуже важливих якостей для розбудови вільної, багатой і прогнозованої Європи.

У свідомості багатьох людей існує так званий історичний песимізм і історичний оптимізм. Римський поет Овідій у своїх “Метаморфозах” говорить про те, що людство пережило чотири віки золотий, срібний, мідяний і залізний. Найкращим він вважає, звісно, золотий вік, а наступні – це віки постійного погіршення, непевності і злиднів.

У вік золотий було вперше посіяно чесність і правду,
 Всюди без примусу з власної волі в той час шанували.
 Люд ще ні кари не знав, бо тоді не читав ще
 Грізних законів карбованих в мідь,
 Ще юрба не тремтіла перед обличчям судді,
 Проживала без нього в безпеці...

У подальші віки відчувається постійне погіршення життя всього суспільства і в залізному віці повністю приходить занепад, який нічим добрим не є для людей.

Тут же в цю гіршу добу всяка скверна ввірвалась.
 Тут же сумні відійшли соромливість і чесність, і віра.
 В слід їм на землю облудність прийшла, віроломність, а з ними
 Чвари, насилля сліпе й до багатства жадоба злочинна [10, 17 – 18]

Читаючи Овідія, можна зробити висновок, що нічого нового ще з тих часів не змінилося. І зараз людство живе в залізному віці. Отже, нарікання на життя є цілком виправдане.

До речі, римський історик Тацит також зауважив, що, спостерігаючи події нового і старого часу, у всіх діях він бачить сліпоту і ненадійність людських справ, які провадять їх до все гіршого життя.

Є і зовсім інший погляд на історію: провадить людство до кращого, омріяного життя. Августин вважав, що історія не тупцює на місці, не повертається циклічно до одних і тих же станів, як це уявляли собі античні історики. Філософсько-історична концепція Августина цікава тим, що вона однією з перших ввела ідею прогресу людської історії, розвинуту у всесвітньо-історичному масштабі. Оптимістичний погляд на історію містить і марксистсько-ленінська філософія. Згідно з ученням історичного матеріалізму про суспільно-економічні формації людська історія бере початок у первіснообщинному ладі, який заперечується вищим – рабовласницьким, а той у свою чергу – феодальним і далі – буржуазним. Буржуазний лад має своє заперечення у комунізмі, який є остаточною метою розвитку історії. Комунізм принесе людству мир, спокій і благополуччя. Класики марксизму якоюсь мірою випереджують теорію Фукуями про “кінець історії”. Історіософи переконані, що поширення ліберальних демократій свідчить про кінчну точку соціокультурної еволюції і стати останньої формою людського уряду.

Звичайно, і песимістичний, і оптимістичний погляд на розвиток історії є однобічні. Сама історія виразно засвідчує, що поряд з прогресом спостерігається в чомусь і регрес, який може стимулювати сам розвиток. Вона говорить, що поряд з добром уживається зло, які, на нашу думку, будуть завжди супроводжувати людство, “що кінця історії”, очевидно, не буде. Варто також зазначити, що мають рацію ті філософи історії, які вважають, що *теперішнє* схоже на *сучасне*, а *майбутнє* також буде подібне на *теперішнє*. Звичайно, і минуле, і теперішнє, і майбутнє виразно різняться між собою, і якщо вже говорити про їхню подібність, то варто зазначити, що ця подібність не є буквальною, інакше можна заперечувати сам прогрес, який є очевидним. Не варто уподібнюватись староіндійським філософам, котрі заперечували будь-який час і жили тільки сьогоднішнім днем.

Є ще одна проблема, над якою думають, сперечаються і дискутують філософи, а саме: хто творить історію – народні маси чи видатні особистості. Мова йде також про трансцендентність та іманентність історичного розвитку. Отже, виникає питання чи від діяльності людини щось залежить, чи вона є якоюсь лялькою, яка керується вищою силою. Тут ясно увиразнюються дві концепції історичного розвитку: гегелівська і кантівська, тобто об'єктивістська і суб'єктивістська. Гегель вважає, що історичні події є результатом діяльності Абсолютної ідеї, Абсолютного духу, а Кант переконаний, вірніше, наближається до думки, що історія залежить від людей, які є її творцями історії. Мабуть, правильнішою буде думка, що творцями історії є і видатні особистості, і народні маси, що історія має і трансцендентність, і іманентність. Про це, на нашу думку, дуже влучно висловився російський письменник Лев Толстой у романі-епопеї “Війна і мир”. Він, зокрема, писав: “Для человеческого ума недоступна совокупность причин явлений. Но потребность отыскивать причины вложена в душу человека. И человеческий ум, не вникнувши в бесчисленность и сложность условий явлений, из которых каждое отдельно может представляться причиною, хватается за первое, самое понятное сближение и говорит: вот причина. В исторических событиях (где предметом наблюдения суть действия людей) самым первобытным сближением представляется воля богов, потом воля тех людей, которые стоят на самом видном историческом месте, – исторических героев. Но стоит только вникнуть в сущность каждого исторического события, то есть в деятельность всей массы людей, участвовавших в событии, чтобы убедиться, что воля исторического героя не только руководит действиями масс, но и сама постоянно руководима... Причины исторического события – нет и не может быть кроме единственной причины всех причин. Но есть законы, управляющие событиями, отчасти неизвестные, отчасти нащупываемые нами. Открытие этих законов возможно только тогда, когда мы вполне отрешимся от отыскивания причин в воле одного человека, точно так же, как открытие законов движения планет стало возможным только тогда, когда люди отрешились от представления утвержденности земли” [11, 387]. Власне у цьому творі великий письменник звернув увагу саме на смисл історії, на

роль особи та народних мас в історії, переконливо довів, що будь-яка війна завжди обертається поразкою для загарбників.

Кілька слів, які стосуються розпаду Радянського союзу. Це була не тільки воля першого й останнього президента Радянського Союзу Михайла Сергійовича Горбачова, але закономірний процес, що призвів до руйнування імперії. Не варто заперечувати мудрість вищої сили, яка привела до безкровних революцій у країнах колишнього СРСР.

Одним із питань, які не дають спокою історикам філософії, зрештою, і багатьом інтелектуалам, є проблема циклічності історичних подій, тобто питання про те, чи історія має здатність повторюватись. Мабуть не зовсім мав рацію Августин, котрий вважаючи помилковим твердження античних істориків про те, що історія розвивається циклічно. Погляд на історичні події у світі дає змогу побачити окремі повторення історичних явищ. К. Маркс у своїй праці “Вісімнадцяте Брюмера Луї Бонапарта” писав, що “Гегель десь зауважує, що всі великі всесвітньо-історичні події і особи появляються так би мовити двічі: він забув додати: перший раз як трагедія, другий раз як фарс”. Тут можна було б поправити і Гегеля, і Маркса. Адже історія засвідчує, що ці події появляються не тільки двічі і не завжди як трагедія і фарс. Маркс тут, правда, мав на увазі конкретні події історії Франції. Далі він писав: “Люди самі роблять свою історію, але вони роблять її не так, як їм спаде на думку, при обставинах, що їх не самі вони вибирали, а що безпосередньо вже є дані їм й перейшли від минулого. Традиції всіх мертвих поколінь тяжіють, як кошмар, над умами живих. І якраз тоді, коли люди нібито тільки тим і зайняті, що переробляють себе і навколишній світ і створюють щось ще не бувале, якраз в такі епохи революційних криз вони боязко вдаються до заклинань, викликаючи собі на допомогу духів минулого, запозичуючи в них імена, бойові лозунги, костюми, щоб у цьому освяченому давниною вбранні, цією запозиченою мовою розігравати нову сцену всесвітньої історії” [8, 113]. Цій думці не можна заперечити. Адже стопроцентного повернення до минулого не може бути, хоча трапляються історичні особи, котрі не хочуть зробити висновок з історії і намагаються відновити старе, вже віджиле. Такими можуть бути прагнення

відновити імперію, “зібрати землі”, котрі історично їм не належали. Історія виразно засвідчила, що жодна з колишніх імперій ніколи не відновлювалась. Сюди можна віднести спроби оживити ультранационалістичні, шовіністичні тенденції, які сіють розбрат, ворожнечу і ненависть між народами. Історія показала, що такі прагнення безперспективні і не мають майбутнього. Жодна європейська держава неспроможна довгий час панувати над іншими народами. Досить згадати спроби давніх українців звоювати болгарів і хорватів: побачимо, що однією із причин втрати державності були спроби побороення свободи цих народів. Можна навести ще один приклад польська держава намагалась підкорити східні народності, польське військо дійшло аж до Москви, а пізніше також на деякий час і Польща втратила свою незалежність. Або візьмемо ще війну Польщі проти козаків у XVII ст. Чим закінчилась ця війна, дуже добре висловився польський кінорежисер у своєму фільмі “Вогнем і мечем”. Завершуючи фільм, він проголошує, що наслідком цієї війни скористалася Росія, завоювавши і Україну, і Польщу. В одній із приватних розмов польський вчений Януш Кучинський сказав, що, якби Україна і Польща могли тоді порозумітися, вони б створили таку державу, яка могла бути однією із потужних у Європі. Але у польсько-українських відносинах робляться, на нашу думку, спроби зробити висновок з історії. В історії не може бути “якби”, а так, “як було”. Історія повинна вчити людей. Можна до цього переліку історичних подій додати і те, чим завершилася війна Наполеона з Росією, а також напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. Адже скільки років минуло з того часу, але дотепер німецькі платники податків змушені платити свої кошти колишнім військовополоненим, робітникам і селянам, які працювали у цій країні під час війни. Не будемо говорити про післявоєнний поділ Німеччини на НДР і ФРН і економічні наслідки цього поділу.

В історії діє закономірність, згідно з якою явища, що чітко зауважуються на первісному етапі розвитку, обов’язково будуть розвинені у його пізніших, завершальних фазах у панівні форми. Початок у систем, здатних до самоорганізації, завжди взаємодіє з кінцем через зіставленість первісної потенціальності із завершеною актуальністю. А це означає, що повторюваність

історичних подій не є буквальною, бо якщо б було інакше, то про розвиток і прогрес не може бути мови. Саме це повинно бути в основі політичного мислення про щасливе майбутнє. Так, згідно з цією закономірністю “раннього характеру майбутнього” багато принципів соціалізму з’являється ще у християнських общинах. Адаже там проголошувалась ідея рівності і суспільної власності. Так само, як колись при вступі у комуністичну партію був кандидатський стаж та звернення один до одного словом товариш, так само, як бачення комунізму, була думка про утопію майбутнього раю та богообраних шляхів до нього. У Стародавній Спарті існував закон про землю, якою можна було володіти без права на її продаж, але з можливістю її спадкування. Сьогодні подібні проблеми із приватизацією землі обговорюються у Верховній Раді України. Прототипи радянських колгоспів існували в Стародавньому Єгипті. “Кріпаки” не могли самочинно залишати свою общину. Вони мали свій наділ, але обробляли і державну землю, отримуючи за свою працю натуральну платню. Таких прикладів можна навести чимало.

Цікавою є доповідь професора І.О. Вакарчука [2] при врученні йому почесного доктора філософії в Українському Вільному Університеті у Мюнхені 8 лютого 2011 року. Свій виступ він починає словами Сенеки, який у “Листах до Луцілія” писав: “Все минає з тим, аби повернутися”. Ректор говорить, що у довколишньому світі спостерігається повторюваність багатьох явищ, зумовлених зовнішніми чинниками. Усі ці явища є прямим наслідком закону обернених квадратів Ньютона – закону, який керує рухом небесних тіл. А це спричинює і періодичність багатьох біологічних явищ. Існують ритми і в соціальному житті. Професор бере один приклад з моди, де повторюються стиль і підходи до його конструювання. Сам зовнішній вигляд одягу викликає асоціації, що це вже колись було – ми говоримо про стиль “ретро”. Деякі дії та вчинки людей чи спільноти людей час до часу нагадують про аналогічні явища з минулого; якщо їх зіставити між собою, то вони дуже подібні. І.О. Вакарчук пропонує просту математичну модель, яка привертає увагу до явища періодичності у нашому житті, в якому ми інтуїтивно усвідомлюємо роль того, що називаємо пам’яттю. Властивість зберігати і відтворювати інформацію

називається пам'яттю. Будь-яке рішення людина приймає, керуючись наявною інформацією. Якість цього рішення залежить від того, яку кількість інформації прийнято. Чим більшу кількість інформації людина використовує, тим якісніше є рішення. Якщо кількість інформації досягає певного критичного рівня, то відбувається прийняття нехитрого рішення, яке реалізується за допомогою спрямованих дій і все завершується досягненням поставленої мети.

Можлива ситуація, коли прийняття рішення не обтяжене достатньою кількістю інформації, наприклад, завдяки інтуїції чи звичайному вгадуванню. Зміна кількості інформації за одиницю часу в певний момент дорівнює кількості інформації в той самий момент часу плюс накопичена інформація за всю попередню історію і плюс кількість втраченої до цього моменту часу інформації за різними каналами й механізмами.

Ті чи ті явища у суспільстві будуть повторюватися. Щоб знайти період їхньої повторюваності, потрібно характерний масштаб часу збільшити приблизно в шість-сім разів. Цим характерним масштабом часу є одна доба, один рік, час правління монарха чи час перебування при владі відповідно до Конституції, часова відстань між поколіннями.

Проф. Вакарчук І.О. наводить цікавий приклад, який ілюструє циклічність явищ соціального характеру. "Весна народів" 1848 року відкрила шлях до розвитку національних культур – зокрема і української – на території Галичини. Саме в той час лідери нашого народу усвідомлено розпочали українізацію всіх сторін і ділянок життя. Але своєї мети ця українізація не досягла. Через 70 років – тобто у 20-х роках минулого століття – в Україні набула розвитку друга хвиля українізації. Вона захлинулася в жорстоких масових репресіях комуністичного режиму. Третя хвиля українізації розпочалася у 90-х роках і триває на початку вже цього – третього – тисячоліття. Не відомо, чи через 70 років знову буде потреба в черговій українізації. Звичайно, дуже цього не хотілося. Адже історія дає людям цим повторенням зрозуміти, що потрібно щось робити, щось кардинально змінювати, щоби небажані явища вже не повторювались.

Безперечно, мав рацію С. Кримський, зазначаючи, що історія постає феноменом такої ж багатомірності, як і людська присутність у

світі. Вона має поступальний, колоподібний, прогресивні, регресивні вектори, характеризується становленням свободи, епохами рабства, традиціями та інноваціями. Вона нагадує і сувої пророка (де багато сліз, відчаю, спраги допомоги вищих сил), і книгу мудрості. Історія є біографією духу в звершеннях суду над людством чи шляхом до спасіння, і відтворенням людини у формах її утилітарної діяльності. І все ж таки історія відрізняється від буденності високими смислами та цілями, що ставить людина [7, 254]. І ніхто не може сказати, що історія, історична свідомість, яка і є історіософією, не є вчителькою життя. Неправда, що історія нічого не вчить. Однак вона вчить тих, хто хоче з користю враховувати досвід минулого.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Філософія історії пов'язана передусім з проблемами розвитку і прогресу. Розвиток має пряме відношення до прогресу, однак поряд з прогресом можна побачити і риси регресу в багатьох відношеннях. Цей регрес може мати негативні наслідки суспільного життя. Розвиток людськості має складний і багатогранний механізм, з яким не можна не рахуватись, якщо не хочемо мати небажані наслідки. Не можна дати однозначну відповідь на питання чи історія є явищем трансцендентним, чи іманентним явищем. Так само – чи історія розвивається лінійно, чи циклічно. Мабуть, та ж історія є і іманентною, і трансцендентною. З одного боку люди є творцями історії, а з другого – бувають випадки, що від них нічого не залежить. Історія розвивається і лінійно, і циклічно. Очевидність розвитку і прогресу дає про себе знати в економічній перспективі, соціальній, науковій та мистецькій, і, водночас очевидно, що історія має здатність повторюватись. Правда, це повторення не є буквальним. Воно заховує у собі все те позитивне, що було в минулому, і містить у собі наявність теперішнього. Інколи це повторення є своєрідною пересторогою того негативного, що може відбутися у країнах.

Серед історико-філософського знання, самої історії є потреба аргументації системного підходу до вивчення проблем історіософії, діалектичний характер розвитку історичних процесів, позитивна і негативна роль особистості і народних мас в історичних подіях теперішнього часу, негативна роль національного егоїзму тощо.

Залишаються і інші проблеми, які вказують, що вивчення філософії історії має і теоретичне, і практичне значення для сьогодення.

Література

1. Артюх В. Тяглість історії й історія тягlostі: українська філософсько-історична думка першої половини ХХ ст. / В.Артюх. – Суми : Вид-во Сум.ДУ, 2010.
2. Вакарчук І.О. Пам'ять і повторюваність подій. – <http://www.istpravda.com.ua/columns/2011/03/1130647/>.
3. Горский В.С. Философские идеи в культуре Киевской Руси XI – начала XII в. Горский В.С. – К. : Наукова думка, 1988.
4. Историки Рима. – М. : Художественная литература, 1970. – С. 142.
5. Зашкільняк Л. Методологія історії. Від давнини до сучасності / Зашкільняк Л. – Л. : Вид-во Львів. Нац. ун-та, 1999.
6. Кислюк К. Історіософія в українській культурі: від концепту до концепції / Кислюк К.В. – Харків : Вид-во ХДАК, 2008
7. Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії / Кримський С.Б. – К. : Вид. дім “Кієво-Могилянська академія”, 2008. – С. 244.
8. Маркс К., Енгельс Ф. Вісімнадцяте Брюмера Луї Бонапарта / Маркс К., Енгельс Ф. – Твори. Т 8 – К. : Держ. видавництво політичної літератури, 1961. С. – 113.
9. Прокопович Феофан. Філософські твори у трьох томах / Феофан Прокопович –К. : Наукова думка, 1979. Т.1.
10. Публій Овідій Назон. Метаморфози / Публій Овідій Назон. – К. : Дніпро, 1985. – С. 17 – 18.
11. Толстой Л.Н. Война и мир. Т. 3 – 4 / Толстой Л.Н. – М. : Худож. лит., 1970. – С. 387.

Захара Игорь. Проблемы историософии в ее общественно-политическом измерении. Стаття посвящена рассмотрению историософских проблем, которые относятся к линейности и цикличности в истории, имманентности и трансцендентности исторических явлений, развития и прогресса в истории. Речь идет также об историческом оптимизме и пессимизме, роли личности и народных масс в развитии истории.

Ключевые слова: историософия, историческое сознание, линейность и цикличность истории.

Zakhara Ihor. The issue of historiosophy in its socio-political dimension. The article highlights historiosophic issues which refer to such dimensions as linear and cyclical view of history, immanence and transcendence of historic phenomena, development and progress. The article also deals with historic optimism and pessimism, the role of an individual and people.

Keywords: historiosophy, historic consciousness, linear and cyclical view of history.